

Тетяна Стрибко

*Чернівецький юридичний інститут Національного університету
«Одеська юридична академія», Україна*

МІЖНАРОДНИЙ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИЙ ДОГОВІР В УКРАЇНІ: СУТНІСТЬ ТА ВИДИ

Tetiana Strybko

Chernivtsi Law Institute of National University "Odesa Law Academy", Ukraine

INTERNATIONAL REGULATORY TREATY IN UKRAINE: ESSENCE AND TYPES

Interstate relations existed since the ancient times. They evolved with development of humanity from one historical type of a state to another and nowadays received comprehensive character, covering all states and almost all parts of human activity. Economic, political, cultural relations between people brought contracts to life, gave them certain content inherent in every era, as character of international treaties eventually is defined by objective regularities which are a basis of development of this or that historical era. L. Komarovskiy noted, that international contracts are very different in details, bring into an era certain character, which sets its stamp in international legal relations of this era.

The most important stages in the history of statebuilding of world countries were as steps in development of international relations and other communications. If to remember the first monuments of domestic written right, it were contracts of the international character, aiming to organize legal relations on the international scene, so were respectively concluded with foreign states. Contracts with Greeks and Germans, later between Grand Duchy of Lithuania and the Livonian order, with the republics of Pskov and Novgorod can serve as example.

In the same time contracts of feudal princes emerged among themselves, generally economic and political contents took place. But, especially rapid development of international treaties was gained in the times of bourgeois era when the uniform world market was created, and formed a material basis for various communications between states.

So, international treaty is an agreement between states or other subjects of international law. The law of international treaties represents set of international legal norms defining an order of conclusion, conditions of validity, action and termination of international treaties. It is one of the major institutes and sources of international law.

Key words: international treaty, regulatory treaty, international regulatory treaty.

Одним із основних та невід'ємних елементів, як системи права, так і суспільних відносин є нормативно-правовий договір як правовий інститут та джерело права, що виступає опосередковуючою ланкою між суб'єктами правовідносин. Разом з тим наука, зазвичай, вивчає та розглядає договір тільки в межах окремо взятої галузі права. Виходячи з цього, вважаємо, за необхідне дослідити міжнародний нормативно-правовий договір як загальну конструкцію правової системи. Ця тема є досить актуальною, тим паче у зв'язку із зростаючим значенням міжнародного договору, як регулятора суспільних відносин.

На теперішній час, у науковій літературі існують різні точки зору щодо сучасного розуміння міжнародного договору серед українських та російських вчених, таких, як: С.С. Алексєєв, А.В. Бухалов І.В. Лексин, Ф.Ф. Мартенс, О.О. Мясін, О.В. Ширабон, Ю.О. Тихомиров, М.М. Антонович, М.О. Баймуратов, Д.О. Булгакова, М.В. Буроменський, В.Н. Денисов, Н.М. Пархоменко та ін.

Міжнародний нормативно-правовий договір є договір, одним із суб'єктів якого завжди є держава чи її орган влади.

Міждержавні відносини існували з стародавніх часів, так, як вважає Н.М. Пархоменко, вони еволюціонували з розвитком людства від одного історичного типу держави до іншого, і в наші дні

прийняли всеоб'ємний характер, охоплюючи всі держави та майже всі сторони людської діяльності¹.

Найважливіші етапи в історії державотворення країн світу були сходінками в розвитку міжнародних відносин та інших зв'язків. Так, найстаршим міжнародним договором – джерелом міжнародного права, В.С. Сергєєв називає договір єгипетського фараона Рамсеса II з хетським царем Хатушілем III, укладений у 1278 р. до Р.Х.² (на п'ять століть пізніше Законів Хамурапі). Як вважав П.П. Музиченко, що міжнародними договорами серед джерел східнослов'янського права хронологічно першими можна назвати договори Русі з Візантією 907, 911, 245 і 971 рр., хоча інколи вчені згадують і про більш ранні договори, які не збереглися: 865 р. (у договорах князя Олега) і 873–874 рр. (у працях імператора Костянтина Порфирородного)³.

Н.М. Пархоменко пише, що якщо згадати перші пам'ятки вітчизняного писаного права, то це були договори міжнародного характеру – так звані законодавчі пам'ятки, що мали за мету впорядкувати правові відносини на міжнародній арені, тому відповідно були укладені з іноземними державами. Прикладом можуть бути договори з греками та німцями, пізніше між Великим князівством Литовським та Лівонськими орденами, з республіками Псковською та Новгородською тощо.

Стосовно міжнародних договорів І. Г. Оборотов в своєму дисертаційному дослідженні «Темпоральні характеристики права» відмічає, що значною подією у формуванні системи міжнародних відносин слід вважати Вестфальський мирний договір, який був підписаний у 1648 році та став початковим етапом формування цієї системи⁴.

Так, С. С. Алексєєв зазначає, що у міжнародному праві договори «...неминуче виступають зовнішнім вираженням, зовнішньою юридичною формою всіх міжнародних (міждержавних) відносин, найбільш діючою, зручною формою впорядкування міжнародних відносин. Із цього випливає, що договір у міжнародному праві виступає, як регулятор тільки міжнародних відносин і тільки переважно між державами. При цьому, міжнародний договір виступає своєрідним різновидом нормативно-правового договору, що є, у свою чергу, джерелом права...»⁵.

Ю. А. Тихомиров вважає міжнародний договір угодою між державами як суб'єктами міжнародного права. Він охоплює такі види, як угода, договір, пакт, конвенція, декларація, протокол⁶.

Такі українські вчені, як М. О. Баймуратов та М. Ю. Черкес вважають, що міжнародний договір являє собою сукупність правових норм, що регулюють відносини держав та інших суб'єктів міжнародного права з приводу укладання договору, його дії, зміни і припинення⁷.

М. В. Буроменський пише, що міжнародні договори – одна з найбільш поширених у наш час форм закріплення взаємних міжнародних прав і обов'язків. Міжнародні договори є зазвичай джерелом зобов'язань тільки для суб'єктів міжнародного права, що беруть у них участь⁸.

Г. Пашкова дає своє визначення міжнародному договору України. Вона зазначає, що міжнародний договір України – джерело конституційного права України – угода між Українською державою, яка виступає посередником волі Українського народу та державами, міжнародними організаціями й іншими суб'єктами міжнародного права, що регулює відносини між ними та породжує взаємні права та обов'язки щодо предмету конституційно-правового регулювання, насамперед щодо прав і свобод людини і громадянина⁹.

Отже, виходячи з вищезазначених визначень поняття «міжнародний договір», можна зробити висновок, що кожен з вчених, хоча й дає своє визначення даному поняттю, однак по суті ці визначення дуже схожі один на одного.

Стосовно законодавчого закріплення визначення поняття «міжнародний договір», то схоже

¹ Пархоменко, Н.М. (1998). *Договір у системі права України*: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ.

² Потємкин, В.П. (1941). *История дипломатии. Т. 1*. Москва: ОГИЗ.

³ Музиченко, П.П. (1997). *История держави і права України: у 2 ч.* Одеса: Астропринт.

⁴ Оборотов, І.Г. (2008). *Темпоральні характеристики права*: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01. Одеса.

⁵ Алексєєв, С.С. (1999). *Социальная ценность права в современном обществе*. Москва: Инфра-М.

⁶ Тихомиров, Ю.А. (1995). *Публичное право*. Москва: Изд-во: БЭК.

⁷ Баймуратов, М.О. (2008). *Міжнародне публічне право*: учебник. Харьков: Одіссей.

⁸ Буроменський, М.В., Кудас, І.Б., Маєвська, А.А., Семенов, Б.С., Стешенко, В.С. та ін. (2006).

Міжнародне право: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер.

⁹ Пашкова, Г. (2012). Міжнародний договір як джерело конституційного права України. *Юридичний журнал: Аналіт. матеріали. Коментарі. Судова практика*.

визначення на ті, що були зазначені вище, міститься і у Віденських конвенціях про право міжнародних договорів 1969 і 1986 рр. Відповідно до їхніх положень, міжнародні договори – це міжнародні угоди, укладені між державами у письмовій формі, які регулюються міжнародним правом, незалежно від того, чи викладена така угода в одному, чи у двох або декількох документах, а також незалежно від їх конкретного найменування.

Так, в ст. 9 Конституції України зазначається: «чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України»¹.

Основним нормативно-правовим актом, що регулює міжнародні договори України є Закон України «Про міжнародні договори України», який закріплює: 1) певні визначення понять, що стосуються таких договорів (поняття «міжнародний договір України», «укладення міжнародного договору України», «повноваження», «підписання», ратифікація», «заява», «застереження» та ін.) їх види; 2) порядок укладення міжнародних договорів України, який включає в себе: пропозиції щодо укладення, рішення про проведення переговорів і про підписання, повноваження на укладення, надання згоди України на обов'язковість для неї договору, ратифікація, заяви та застереження України до міжнародних договорів, обмін ратифікаційними грамотами, затвердження договорів, приєднання до міжнародних договорів, набрання чинності міжнародними договорами України; 3) умови, порядок дотримання та виконання міжнародних договорів, нагляду за їх виконанням, заходи, що вживаються у разі порушення міжнародного договору України іншими його сторонами, положення про дію міжнародних договорів України на її території, про пролонгацію договору; 4) порядок оприлюднення, реєстрації та зберігання текстів міжнародних договорів України; 5) умови припинення та зупинення дії міжнародних договорів України, наслідки такого припинення та зупинення, положення про офіційні повідомлення про припинення або зупинення дії договорів, порядок інформування ВРУ стосовно міжнародних договорів; 6) порядок здійснення контролю за виконанням міжнародних договорів.

Визначення поняття «міжнародний договір» в Законі України «Про міжнародні договори України» повністю дублює таке визначення, яке надане у Віденській конвенції. Відповідно до вищезазначеної нами загальної класифікації міжнародних договорів та Закону України «Про міжнародні договори України»², вважаємо, що видами міжнародних нормативно-правових договорів України є: 1) за значенням: міждержавні (від імені України), міжурядові (від імені Уряду України) і міжвідомчі (від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів); 2) за назвою: договір, угода, конвенція, пакт, декларація, хартія, модельний закон тощо; 3) за суб'єктом укладання: укладається Президентом України або за його дорученням – від імені України; Кабінетом Міністрів України або за його дорученням – від імені Уряду України; міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади (служби, інспекції, фонди, адміністрації), державними органами – від імені міністерств, інших центральних органів виконавчої влади, державних органів; 4) за характером укладання: ті, що укладаються; ті, до яких України приєднуються; 5) за кількістю підписантів та осіб, що його укладають: двосторонні (більшість міжнародних договорів України), багатосторонні; 6) за своїм змістом та відповідно до Закону України «Про міжнародні договори України» (від імені України укладається (ст. 3): а) політичні, мирні, територіальні і такі, що стосуються державних кордонів, розмежування виключної (морської) економічної зони і континентального шельфу України; б) що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина; в) про участь України в міждержавних союзах та інших міждержавних об'єднаннях (організаціях), системах колективної безпеки; г) про військову допомогу та направлення підрозділів Збройних Сил України до інших держав чи допуску підрозділів збройних сил іноземних держав на територію України, умови їх тимчасового перебування, включаючи терміни виведення, фінансово-економічні, екологічні та інші наслідки і компенсації; ґ) про використання території та природних ресурсів України; д) яким за згодою сторін надається міждержавний характер; е) з економічних, торговельних, податкових, науково-технічних, гуманітарних та інших питань, віднесених до відання суб'єкта укладення; є) міжвідомчі є

¹ Конституція України 1996 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України*. <<http://zakon.rada.gov.ua>>.

² Закон про міжнародні договори України 2004 (Верховна Рада України). *Офіційний сайт Верховної Ради України України*. <<http://zakon4.rada.gov.ua>>.

міжнародні договори України з питань, що належать до повноважень міністерств, інших центральних органів виконавчої влади та державних колегіальних органів.

Міжнародний нормативно-правовий договір (далі, міжнародний договір) є особливим видом нормативно-правового договору, так як має за мету, відмінну рису, особливості, специфічний зміст, склад учасників, об'єкт, предмет, види, форму, мову, структуру, процедуру підписання, порядок набрання чинності, а також виконання та відповідальності за прийняття зобов'язань.

Загальною суттю міжнародного договору є домовленість сторін, яка досягається в наслідок поступок і взаємних визнань інтересів сторін, що домовляються, тобто компромісів. А його правову суть виражає згода, тобто узгодження волі суб'єктів міжнародного права. Метою договору є ті кінцеві результати, яких прагнуть досягти суб'єкти міжнародного права, укладаючи договір. Зазвичай вона закріплюється в преамбулі або в початкових статтях договору.

Відмінною рисою міжнародного договору є те, що, крім того, що він, є одним з основних джерел міжнародного права, одночасно завжди виступає джерелом права для інших галузей права залежно від предмета та методу правового регулювання. Особливістю такого договору, яка характеризує його специфіку, на наш погляд, є його найбільш яскраво виражена така ознака, як ознака узгодження волі. Домовленість сторін по договору утворюється в результаті їх волі. Ці волі є взаємозалежними та не допускають їхньої односторонньої зміни.

Щодо сторін договірної процедури щодо укладання міжнародного нормативно-правового договору, то в міжнародній практиці закріплено такі поняття: «держава, що бере участь в переговорах», «організація, що бере участь в переговорах», «договірна держава», «договірна організація», «учасник», «третя держава», «третя організація». Визначення цим поняттям надають статті 1 Віденських конвенцій 1969 р. та 1986 р. Так, конвенції визначають, що держава, яка бере участь в переговорах, означає державу, яка брала участь у складанні і ухваленні тексту договору. Договірна держава – це держава, що погодилася на обов'язковість для неї договору, незалежно від того, чи набрав договір чинності чи ні. Учасник означає державу, яка погодилася на обов'язковість для неї договору і для якої договір набрав чинності. Третя держава – це держава, що не є учасником договору. Аналогічні визначення стосовно міжнародної організації містяться у ст. 1 Віденської конвенції 1986 р.

Все, про що суб'єкти міжнародного права домовляються між собою, являє об'єкт чи предмет міжнародного договору. Об'єктом договору є: міжнародні відносини, врегульовані нормами, що містяться в ньому; міжнародні та внутрішні питання, рішення по яких виражає загальний інтерес учасників договору. Суб'єкти міжнародного права, виходячи зі своїх взаємних інтересів, мають право вибрати конкретний об'єкт договору. Найчастіше об'єкт договору можна «вивести» з його найменування. Хоча існує звичаєва і договірна міжнародно-правова норма, відповідно до якої відносини, що входять у виняткову компетенцію держави, не повинні бути об'єктом міжнародного договору.

Слід відмітити, що кожен міжнародний договір, незалежно від того, до якого виду його можна віднести, маючи загальні ознаки, що притаманні цьому виду, є індивідуальний, тобто не схожий на інший міжнародний договір, так як міжнародні нормативно-правові договори досить різноманітні по своєму змісту та сутті та можуть стосуватися та присвячуватися питанням військового та політичного співробітництва, співробітництва в галузі захисту навколишнього середовища, охорони здоров'я та ін., питанням колективної безпеки, війни та миру, захисту прав людини та громадянина, правової допомоги, забезпечення демократичних інститутів і правової держави, волі суспільних об'єднань, а також економічним та фінансовим зв'язкам тощо.

Засоби та методи за допомогою яких узгодження волі суб'єктів міжнародного права набуває характеру яскраво вираженої угоди, складають форму договору. Форма конкретного договору залежить від згоди сторін. Вона не впливає на обов'язкову силу договору та його дійсність. Але, не кожна угода між суб'єктами міжнародного права є міжнародним договором. Воля суб'єктів повинна бути виражена зовні. Це словесне формулювання та визначення, розміщення, співвідношення та роль різних частин договору, його структура та назва (найменування). Загальнообов'язкової форми міжнародного договору немає.

Як зазначає Г. І. Тункін, аналіз міжнародної практики показує, що за результатами узгодження волі згода на обов'язковість міжнародного нормативно-правового договору може бути виражена в таких формах, як: 1) підписання; 2) обмін документами, що утворюють договір – використання договору в спрощеній формі. Такі документи, що обмінюються, вміщують у собі ідентичний,

заздалегідь узгоджений зміст. Домовленість, яка досягається цим обміном, вступає в силу в момент обміну документами. Крім того, такі документи можуть містити у собі проект передбачуваної угоди. При отриманні стороною у відповідь згоду, угода вважається укладеною; 3) шляхом ратифікації – шляхом видання компетентним органом держави акту; 4) прийняття; 5) затвердження; 6) приєднання – сторони, як правило, не мають змоги змінити установлені в договорі норми права, а можуть лише приєднатися до учасників, що його підписали, ставши рівноправною стороною в договорі. Таке приєднання оформлюється через повідомлення про приєднання, в якому, інколи, може вказуватися умова приєднання – необхідність ратифікації договору. В більшості випадках, сформована світова практика йде по такому шляху приєднання: якщо заява про приєднання свідчить про намір сторони (в особі, наприклад, уряду) приєднатися і якщо приєднання не включає обов'язок про подальшу ратифікацію, то таке приєднання є остаточним тільки відповідно до заяви, а депозитарій повідомляє про нього іншим учасникам. Зазначений шлях приєднання вибирається на розсуд сторін. Сторони нерідко включають у договори особливий порядок щодо приєднання до договору, будь-яким іншим способом, про який домовилися сторони¹.

На наш погляд, зазначені вище способи висновку міжнародних нормативно-правових договорів можна вважати типовими, тобто сторони мають право визначати будь-який інший спосіб за згодою, а використовувати ці способи для визнання обов'язковості нормативно-правових договорів можуть не тільки держави, але й міжнародні організації.

Отже, міжнародний договір є перш за все угодою між державами, як суб'єктами міжнародного права, тобто міжнародний нормативно-правовий договір України є договір, який укладає Україна як держава від імені народу з іншою державою або міжнародною організацією, або укладає орган влади України з іншою державою або її органом влади чи з міжнародною організацією. Тобто такий договір виражає волевиявлення всіх його сторін – так звану державну волю, так як при укладанні договору держави і міжнародні організації діють через свої органи влади, а вони в свою чергу через своїх представників або уповноважених осіб, які виражають волю державних органів.

Слід відмітити, що в історії та в сучасності відомо багато міжнародних нормативно-правових договорів в усьому світі. Всі країни світу укладають міжнародні договори по різних питаннях. Не виключенням є й Україна. Так, відомо, що відповідно до даних Міністерства юстиції України станом на 1 червня 2015 року до Реєстру нормативно-правових актів включено 4120 багатосторонніх, міждержавних, міжурядових та міжвідомчих міжнародних договорів, що набрали чинності для України, з яких 1511 міжнародних договорів України міжвідомчого характеру включено до Реєстру та опубліковано в інформаційному бюлетені «Офіційний вісник України».

Отже, виходячи з вищезазначеного та проведеного аналізу сутності міжнародного нормативно-правового договору, можна зробити висновок:

особливість договірної процедури міжнародних нормативно-правових договорів полягає в тому, що такі договори мають певну процедуру укладання та виконання: пропозиції, переговори, рішення про укладання, підписання, приєднання, затвердження, прийняття, ратифікація, оприлюднення, реєстрація, переклад, зберігання договору;

міжнародний нормативно-правовий договір в Україні – це добровільна письмова процедурна домовленість сторін, однією з яких завжди є Україна чи її орган влади, з іншого боку – інша держава чи її орган влади або міжнародна організація, згоду на обов'язковість якої Україна надає в установлених законодавством формах, опубліковується, підтверджується нормативно-правовим актом та підлягає реєстрації, а також в результаті якої вирішуються політичні, територіальні, економічні, військові, культурні та інші питання.

References

1. Alekseev, S. S. (1999). *Social'naja cennost' prava v sovremennom obshchestve*. Moskva: Infra-M.
2. Bajmuratov, M. O. (2008). *Mizhnarodne publichne pravo: uchebnik*. Khar'kov: Odissej.
3. Buromens'kij, M. V., Kudas, I. B., Maievs'ka, A. A., Semenov, B. S., Steshenko, B. C. ta in. (2006). *Mizhnarodne pravo: navch. posibnik*. Kiiv: Jurinkom Inter.
4. *Zakon pro mizhnarodni dogovori Ukraini 2004* (Verkhovna Rada Ukraini). *Oficijnij sayt Verkhovnoi Radi Ukraini Ukraini*. <<http://zakon4.rada.gov.ua>>.
5. *Konstitucija Ukraini 1996* (Verkhovna Rada Ukraini). *Oficijnij sayt Verkhovnoi Radi Ukraini*. <<http://zakon.rada.gov.ua>>.

¹ Тункин, Г.И. (2000). *Теория международного права*. Москва: Зерцало.

6. Muzichenko, P. P. (1997). *Istorija derzhavi i prava Ukraini: u 2 ch.* Odesa: Astroprint.
7. Oborotov, I. G. (2008). *Temporal'ni kharakteristiki prava: dis...* kand. jurid. nauk: 12.00.01. Odesa.
8. Parkhomenko, N. M. (1998). *Dogovir u sistemi prava Ukraini: dis...* kand. jurid. nauk: 12.00.01. Kiiv.
9. Pashkova, G. (2012). Mizhnarodnij dogovir jak dzherelo konstitucijnogo prava Ukraini. *Juridichnij zhurnal: Analit. materialy. Komentari. Sudova praktika.*
10. Potjomkin, V. P. (1941). *Istorija diplomatii. T. 1.* Moskva: OGIZ.
11. Tikhomirov, JU. A. (1995). *Publichnoe pravo.* Moskva: Izd-vo: BEHK.
12. Tunkin, G. I. (2000). *Teorija mezhdunarodnogo prava.* Moskva: Zercalo.